

GENERALI IZ CRNE GORE U JUGOSLOVENSKOJ VOJSCI (1919-1941)

Srđa Martinović

In the period from 1919 to 1941 in the army of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, later the Kingdom of Yugoslavia, there were 13 generals from Montenegro. For enrolment into the army of the newly established state, the Montenegrin officers, like the officers of the Austrian-Hungarian army, had to submit a request for admission which was considered by a special commission who decided after establishing facts mostly referring to the eligibility of the applicant. It was difficult for the Montenegrin officers to bear the conditionality of enrolment into the new army, since they believed that they also took part in its formation. Out of the 13 mentioned Montenegrin officers, five were admitted as generals in 1919, one was admitted as a lieutenant colonel and was later promoted to a general, whereas the other seven enrolled as officers and until 1941 they advanced to the rank of general. This topic is analysed for the first time in such a detailed and comprehensive manner.

U periodu od 1856. do 1918. godine srpska vojska imala je ukupno 50 generala, dok je crnogorska vojska u periodu od 1881-1921. godine imala 49 generala, ne računajući tri princa iz dinastije Petrović-Njegoš i tri počasna generala crnogorske vojske. Formiranjem Kraljevine SHS formirana je i Vojska Kraljevine SHS, a kasnije Vojska Kraljevine Jugoslavije. Za prijem u vojsku novoformirane države crnogorskim oficirima

isto kao i oficirima austrougarske vojske bilo je potrebno da podnesu zahtjev za prijem, o kojem je odlučivala posebna komisija, nakon sprovedenog utvrđivanja činjenica, koje su se najviše odnosile na podobnost podnosilaca zahtjeva. Uslovljenost ulaska u novu vojsku, za koju su smatrali da su i sami učestvovali u njenom stvaranju, crnogorski oficiri teško su podnosili. Već na prvom koraku osjetili su drugačiji način tretiranja u odnosu na srpske oficire koji nijesu morali podnositi zahtjev za prijem već su primani po automatizmu. Zbog detaljnog ispitivanja političke i ideološke podobnosti crnogorskih oficira i njihove školske spreme, ali i političkih zbivanja vezanih za Božićni ustanak 1919. godine, postupak prijema crnogorskih oficira tekao je dosta sporo. Njihov prijem otpočeo je u aprilu 1919. godine, kada je primljen samo manji broj, zatim u junu 1919. godine pa sve do 1920. godine. Dok su srpski oficiri nakon stvaranja Kraljevine SHS u decembru 1918. godine već bili na formacijskim dužnostima i sprovedili proces stvaranja nove vojske, crnogorski oficiri koji su se borili na strani sila Antante i vodili žestoke bitke i stradanja u Prvome svjetskom ratu, morali su da čekaju komisije, procjene i ocjene, stojeći zajedno u red sa bivšim oficirima austrougarske vojske protiv kojih su se do juče borili na frontu. Za tradicionalno vaspitane i obrazovane crnogorske oficire ovo je izgledalo kao poniženje. Pored toga što su prijem čekali često i do dvije godine značajan dio njih je proveo pola godine ili znatno više u čekanju da bude raspoređen na formacijske dužnosti. Ti rasporedi obično su bile sporedne funkcije, služba u nižim i zabačenim pograničnim jedinicama i službama koje su sa crnogorskog etičkog stanovišta i životnog diskursa bili neprimjerni. Crnogorska vojska u periodu 1918-1919. godine imala je 15

generala ne računajući generale koji su proizvedeni u periodu 1919-1921. godine, kao ni generale koji su bili u poznim godinama. Od njih je svega pet primljeno u vojsku novoformirane države u činu generala, dok su perostalih osam primljeni kao pukovnici. Među divizijarima crnogorske vojske u novu vojsku kao divizijski generali primljeni su Janko Vukotić, Mitar Martinović, Lakić Vojvodić, a nešto kasnije i Luka Gojnić, od brigadira crnogorske vojske kao divizijski general primljen je Radomir Vešović. Slučaj generala Vešovića nije do kraja jasan jer ovo je jedini izuzetak da je brigadir crnogorske vojske odmah po prijemu avanzovan u jedan čin više. Ovo se vjerovatno može pravdati sa više razloga, među kojima je, svakako, činjenica da je Vešović bio ministar vojni u Kraljevini Crnoj Gori ali vjerovatno i zbog toga jer je za njega vezan početak aktivnijeg komitskog pokreta, a vjerovatno da je dodatni razlog bio i da se pridobiju crnogorski oficiri i narod za ideje novoformirane države. U čin pukovnika primljeni su sljedeći crnogorski generali tj. brigadiri: Milutin Nikolić, Milutin Vukotić, Mašan Božović, Niko Pejanović, Milo Matanović. Miloš Medenica, Đuza Đurašković, Petar Martinović, Joko Jovanović, Danilo Gatalo. Od brigadira crnogorske vojske koji su primljeni kao pukovnici samo je Petar Martinović kasnije došao do čina generala. Od preostalih živih generala crnogorske vojske u Vojsci Kraljevine SHS nijesu služili: Milo Đurašković, Đuza Vukotić, Niko Kusovac, Nastadin Ivanović, Joko Adžić, Veliša Lazović.

U Vojsci Kraljevine SHS i Jugoslavije u periodu od 1919. do 1941. godine, iz Crne Gore bilo je ukupno 13 generala, od čega je pet ušlo u njen sastav u tom činu, dok je njih sedam kasnije avazovano u čin generala.

*Vojni status u Vojski Kraljevine Crne Gore i
u Vojski Kraljevine Jugoslavije*

Ime i prezime	Čin u crnogorskoj vojski 1910. g.	Čin u crnogorskoj vojski 1919. g.	Čin u koji su primljeni u Vojsku Kraljevine SHS	Najviši čin
Lakić Vojvodić	brigadir	divizijar	divizijski general	divizijski general
Janko Vukotić	brigadir	divizijar	divizijski general	armijski general
Mitar Martinović	brigadir	divizijar	divizijski general	divizijski general
Radimir Vešović	komandir	brigadir	divizijski general	divizijski general
Luka Gojnić	komandir	divizijar	divizijski general	divizijski general
Petar Martinović	komandir	brigadir	pukovnik	brigadni general
Blažo Vrbica	komandir	komandir	potpukovnik	brigadni general
Milo Đukanović	kapetan	komandir	potpukovnik	brigadni general
Radosav Vuksanović	poručnik	komandir	potpukovnik	brigadni general
Blažo Đukanović		komandir	potpukovnik	brigadni general
Vuko Lepetić		kapetan	potpukovnik	brigadni general
Ljubo Novaković	poručnik	kapetan	kapetan	brigadni general
Milo Iličković	poručnik			brigadni general

Vojska nove države nije bila naklonjena crnogorskim oficirima. Iako su znanja sticali na stranim akademijama, a iskustva dobijali u ratovima, njihov napredak bio je ograničen.¹ Iako je politički faktor u ovakvom napredovanju crnogorskih oficira dominantan, ne treba zaobići ni činjenicu da je sporije napredovanje i nepovoljniji status manjim dijelom uzrokovano i veličinom nove vojske sa novim uslovima, karakteristikama i vrijednostima, u kojoj je postojao značajan broj školovanih i iskusnih oficira među kojima nije uvijek bilo lako odabrati komandni kadar. Nezadovoljni statusom i tretmanom, generali iz Crne Gore često su penzionisani prije vremena još dok su njihove vojne karijere bile u zenitu. Luka Gojnić je penzionisan odmah po prijemu u čin divizijskog generala. Lakić Vojvodić iako je 1918. godine komandovao odredima za oslobođenje Crne Gore nije raspoređivan na formacijska mjesta u Vojsci SHS već je penzionisan. Radomir Vešović je ubrzo po prijemu penzionisan 1919. godine zbog političkih razloga. Od crnogorskih oficira, u vojsci nove države jedino je Janko Vukotić, 1926. godine, proizveden u armijskog generala na zauzimanje kralja Aleksandra koji je ovo unapređenje pravdao njegovim zaslugama na Mojkovcu i širenjem bližeg odnosa između srpskih i crnogorskih oficira i krajeva. Ovo njegovo proizvođenje naišlo je na poteškoće. Kada je kralj Aleksandar zatražio od ministra da mu pripremi ukaz, dobio je odgovor „da on nema uslove za čin“.² General Vukotić je, 1925. godine, izabran i za počasnog ađutanata kralja Aleksandra, a bio je kratko i član Vojnog savjeta i komandant armijske oblasti. Mitar Martinović je bio pomoćnik komandanta armijske oblasti, a penzionisan je po sopstvenoj molbi 1921. godine. Od

¹ *Crna Gora*, br. 12 od 22. februara 1922, str. 2.

² Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 15-16.

crnogorskih oficira koji su primljeni u nižem činu prvi je, 1923. godine, u generalski čin proizveden Petar Martinović, koji je bio komandant artiljerijske brigade i pomoćnik komandanta divizijske oblasti, a penzionisan je 1930. godine na sopstvenu molbu. Milo Đukanović bio je komandant artiljerijske brigade, proizveden je u generala 1927. godine kao drugi po redu, a penzionisan je već 1928. godine. Najviša funkcija koju je u sanitetu pokrивao Milo Iličković je referent saniteta komande prve armijske oblasti. U čin generala proizveden je 1930, a penzionisan je 1938. godine takođe na sopstvenu molbu. Blažo Vrbica bio je pomoćnik komandanta divizijske oblasti i načelnik odjeljenja u Inspekciji zemaljske odbrane, a u čin generala 1933. godine. Blažo Đukanović obavljao je dužnost komandanta pješadije divizijske oblastim, a u čin generala proizveden je u julu 1933. godine. Najviša dužnost koju je pokrивao Vuko Lepetić bila je komandant artiljerije u štabu armijske oblasti. U čin generala proizveden je 1934, a penzionisan je 1940. godine na sopstvenu molbu. Ljubomir Novaković bio je komandant artiljerije divizijske oblasti, a u čin generala proizveden je u septembru 1939. godine. Posljednji proizvedeni general iz Crne Gore decembra 1939. godine bio je Radosav Vuksanović kojem je najviša dužnost koju je obavljao bila komandant artiljerije divizijske oblasti.

Crnogorskih oficira nije bilo među načelnicima Glavnog generalštaba niti među pomoćnicima, kao ni među aktivnim ađutantima, maršalima ili upravnicima dvora. Kada uporedimo učešće bivših austrougarskih oficira u ukupnom generalitetu jugoslovenske vojske, dobijamo da je 1924. godine ono iznosilo 2,5%, 1936. godine 6,5%, a 1940. godine 23%.³ Procenat ušećća crnogorskih oficira u generalitetu u navedenim godinama bilo je daleko manji i iznosio je manje od 0,60%.

³ Isto, str. 21.

*Socijal-društveno porijeklo generala iz Crne Gore
u jugoslovenskoj vojsci*

Poštovanje srodničkih veza i uvažavanje sklapanja brakova između uglednih porodica među oficirima zadržalo se djelimično kod viših oficira bivše crnogorske vojske i u vojsci novoformirane kraljevine. Vežina ovih relacija bila je naslijeđena iz perioda Kraljevine Crne Gore, ali uspostavljene su i neke nove. Recimo supruga generala Blaža Vrbice bila je Vasilija, kćerka generala Janka Vukotića, dok je majka generala Vrbice bila kćerka vojvode Miloša Androva Krivokapića. Tako da je generalu Vrbici ded po majci bio vojvoda Krivokapić, a tast serdar Janko Vukotić. Majka generala Mila Đukanovića bila je kćerka Pera Tomova Petrovića-Njogoša starijeg brata Petra II Petrovića Njogoša. Rođena tetka generala Mila Đukanovića bila je udata za Pera, sina serdara Mila Martinovića. Majka generala Blaža Đukanovića bila je od Matanovića bliska rođaka generala Mila Matanovića i serdara Pera i vojvode Đura Matanovića. Pored tijesnih rodbinskih veza, među generalima uspostavljana su i čvrsta prijateljstva. Ipak među njima je najpoznatije prijateljstvo između generala Petra Milova Martinovića i Mila Živkova Đukanovića. Obojica su bili oficiri artiljerijske struke, a vezivalo ih je i zajedničko učestvovanje i vođenje operacija Mojkovačke operacije, zatim zajedničko povlačenje preko Albanije na Solunskome frontu. Ova dva generala svoje prijateljstvo nastavila su i boreći se na ruskom frontu na Dobruži. Iako je general Martinović kao viši oficir bio pretpostavljeni Đukanoviću, to se nikada nije osjetilo u međusobnom ophođenju. Dalje prijateljstvo nastavili su i u periodu među dva svjetska rata. O dubini i snazi njihovog prijateljstva možda

najbolje govore oproštajne riječi koje je održao general Đukanović prilikom posljednjeg ispraćaja svog prijatelja. Dvojicu prijatelja zadesila je tragična sudbina - živote su okončali u nepunih godinu dana, jedan 1940. godine na Cetinju, a drugi 1942. godine u vodama Atalantika.

Socijal-društveno porijeklo generala

Očevi generala	Generali	Procentualno učešće
komandiri	3	23,07%
serdar i senator	1	7,69%
vojvoda	1	7,69%
sveštenik i barjaktar	1	7,69%
državni činovnik	1	7,69%
civili	6	46,15%
Ukupan glavarski sloj	7	53,84%
Bez funkcija	6	46,15%

Vojno obrazovanje generala

Generali iz Crne Gore u Vojski Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije stupili su u njene redove kao već formirani pripadnici višeg i srednjeg oficirskog kora. Opšte i vojno obrazovanje sticali su kao stipendisti crnogorskog Dvora i Vlade. Vojno obrazovanje sticali su na prestižnim oficirskim školama. Na vojno-obrazovnim ustanovama Italije školovali su se Mitar Martinović (Milano i Torino), Janko Vukotić i Radomir Vešović (Modena) i Milo Đukanović (Torino). Vojno obrazovanje u Rusiji stekli su Luka Gojnić, Radosav Vuksanović i Blažo Đukanović, dok su se u Bugarskoj školovali Petar Martinović i Vuko Lepetić (Sofija). U tadašnjem Osmanskom carstvu u Liceju Galata-Saraj školovao se Blažo Vrbica (Carigrad), a Oficirsku školu na Cetinju završio je Ljubo Novaković, dok je vojvoda Lakić Vojvodić bio bez vojnog obrazovanja kao divizijar narodne vojske. Milo Iličković je jedini od ovih 13 generala imao civilno obrazovanje jer je kao stipendista kralja Nikole u Moskvi završio Medicinski fakultet. Pješadijski oficiri bili su Janko Vukotić, Radomir Vešović, Luka Gojnić i Blažo Đukanović, artiljerijski oficir bili su Mitar Martinović, Petar Martinović, Milo Đukanović, Radosav Vuksanović i Ljubo Novaković. Vojno-inženjerijske struke bio je Blažo Vrbica, a sanitetski oficir bio je Milo Iličković. Iako su se vojnim vještinama učili u inostranstvu na poznatim oficirskim školama, iako su svi do jednog učestvovali u tri rata u sastavu crnogorske vojske kao njeni istaknuti rukovodioci, njihovo napredovanje u vojsci novostvorene države nije išlo glatko niti jednostavno zbog čega je najveći dio njih bio nezadovoljan svojim statusom.

Država školovanja	Ime i prezime generala	Procenat
Italija	1. Martinović Mitar 2. Vukotić Janko 3. Vešović Radomir 4. Đukanović Milo	30,76%
Rusija	1. Gojnić Luka 2. Vuksanović Radosav 3. Đukanović Blažo 4. Iličković Milo ⁴	30,76%
Bugarska	1. Martinović Petar 2. Lepetić Vuko	15,38%
Turska	1. Vrbica Blažo	7,69%
Crna Gora	1. Novaković Ljubo	7,69%
Bez vojnog obrazovanja	1. Vojvodić Lakić	7,69%

Teritorijalno porijeklo generala

Srez ili oblast	Broj generala
Cetinjski	1. Janko Vukotić 2. Mitar Martinović 3. Luka Gojnić 4. Petar Martinović 5. Milo Đukanović 6. Milo Iličković 7. Blažo Vrbica
Beranski	1. Lakić Vojvodić 2. Radomir Vešović
Podgorički	1. Radosav Vuksanović 2. Ljubo Novaković
Nikšićki	1. Blažo Đukanović
Hercegnovski	1. Vuko Lepetić

⁴ Milo Iličković je stekao civilno obrazovanje, u Moskvi je završio Medicinski fakultet (prim. autora).

Ukupan broj generala iz Crne Gore u jugoslovenskoj vojsci

Brigadni generali	Divizijski generali	Armijski generali
8	4	1
Ukupno iz Crne Gore	13	
Ukupno generala	505	
Procenat u ukupnom generalitetu Vojske Kraljevine Jugoslavije	2,57%	

U Aprilskome ratu i zarobljeništvu

Period Drugog svjetskog rata nijesu dočekali Lakić Vojvodić (preminuo 1924), Janko Vukotić (preminuo 1927), Radimir Vešović (preminuo 1938), kao i Petar Martinović koji je okončao život 1940. godine. Aktivno učešće u Aprilskom ratu uzeli su Blažo Vrbica, Milo Đukanović, Ljubo Novaković i Milo Iličković. Milo Đukanović je bio komandant artiljerije u Komandi Boke Kotorske nakon čega je kako bi izbjegao zarobljavanje, sredinom aprila 1941. godine iz Zelenike otpolovio na podmornici „Nebojša“ za Grčku, a kasnije na Bliski Istok i Južnu Afriku. U Južnoj Africi nalazio se u sastavu jugoslovenske vojske kao šef vojnog trezora. Međutim, maja 1941. godine na sopstvenu inicijativu otplovio je za Južnu Ameriku - Argentinu u cilju kupljenja dobrovoljaca za borbu protiv fašizma među crnogorskim iseljenicima.⁵ Na tom putu sredinom 1942. godine okončao je svoj život nakon što je plovilo na

⁵ Matović, Ivan, *Verni otadžbini i pozivu*, Novinsko-izdavački centar „Vojska“, Beograd, 2004, str. 185.

kojem se nalazio bilo napadnuto od strane njemačkog „rejdera“.⁶ U Aprilskom ratu, kao komandant pješadije Komande Boke Kotorske, učestvovao je i Blažo Vrbica kojeg je rat zatekao u Kotoru. U Aprilskom ratu kao komandant Komskog odreda učestvovao je general Ljubo Novaković, sa kojim je dejstvovao duboko u albanskoj teritoriji u okolini Skadra suprotstavljajući se dosta uspješno italijanskim jedinicama. Od strane okupacionih vlasti jedno vrijeme bio je zarobljen, kada je uspio da pobjegne, nakon čega je njegova glava ucijenjena. Kao dobrovoljac u Aprilskom ratu učestvovao je i Milo Iličković koji je zarobljen prilikom nadiranja njemačkih snaga u okolini Sarajeva u aprilu 1941. godine, međutim ubrzo je zbog ljekarske profesije i godina oslobođen.

U Drugome svjetskom ratu

Nakon Aprilskog rata 1941. godine generali iz Crne Gore na potpuno različite načine ponašali su se u novim okolnostima okupacije zemlje. Blažo Vrbica nastanio se u rodnom mjestu na Njegušima i narušenog zdravlja nije se puno kretao. Odbio je nekoliko predloga italijasnkih okupacionih vlasti da preuzme civilnu upravu u Crnoj Gori nakon čega mu je naređeno da napušta Crnu Goru. Sa suprugom je otišao u Beograd đe je odmah stavljen pod prislotru i ubrzo, aprila 1942. godine, interniran u sabirni logor Gensendorf kod Beča, zatim je sa oko 600 oficira prebačen u oficirski logor Šoken-Skoki (Schokken-Skoki) u Pomeraniji u Poljskoj. U ovom logoru ostao je do početka juna 1943. godine kada je logor rasformiran, a on upućen u Osnabruk kao najveći logor jugoslovenskih oficira. Iz ovog logora vratio se u Beograd 28. avgusta 1945. godine.

⁶ Isto.

Kapitulacija je i Luku Gojnića zatekla u rodnom mjestu, međutim nakon djelovanja raznih grupacija u Crmnici otišao je na Cetinje. Kao visokom oficiru nacionalističke i italijanske vlasti nudile su mu rukovodstvo nacionalnim pokretom Crne Gore, što je on odbio. Kako je prije rata bio aktivni član Crnogorske federalističke stranke i u toku rata bio je blizak njihovim idejama ali bez ozbiljnijeg učešća u njihovim aktivnostima.

General Blažo Đukanović nalazio se na čelu Nacionalnog pokreta u Crnoj Gori koji je djelovao pod pokroviteljstvom italijanskih vlasti. Bio je ubjedljivo najaktivniji general iz Crne Gore. Ljubo Novaković nakon više pokušaja da postojeće Mihailovićeve i Pećančeve snage organizuje u borbi protiv italijanskih i njemačkih jedinica, pokušavao je da organizuje samostalan pokret otpora protiv okupatora. Posredovao je u međusobnim pregovorima ali njegova aktivnost nije našla na ozbiljniju podršku. Kako je bio general vojske svojim prisustvom izazivao je podozrenje svih zaraćenih snaga. Italijanske vlasti su ga bile ucijenile, zarobljavan je nekoliko puta od strane partizana i četnika, ne uspijevajući ni sa jednim ni sa drugima da ostvari saradnju. Na kraju ga je iz ropstva izbavio njegov zet Dušan Vuković i stavio ga pod svoju zaštitu. Ubijen je zajedni sa sinom Jakšom na dan kapitulacije Italije... Ukratko, Ljubo Novaković se zalagao za organizovanu borbu protiv okupatorskih snaga bez obzira na ideološko opredjeljenje, međutim kao general vojske koja je kapitulirala nije nailazio na otvorena vrata. Komunisti su ga odbijali jer je bio oficir, a četnici zbog opasnosti da ne preuzme komandu. Visoki čin smetao je svima, a prema tvrdnjama Krsta Popovića koji je znao njegovu poziciju i bio njegovom zaštitom, Novaković je pripadao idejama Crnogorske federalističke stranke⁷ što i nije nemoguće jer je u

⁷ Adžić, Novak, *Borci za nezavisnu Crnu Goru 1918-1941*, tom I, IVPE, Cetinje, 2008, str. 641.

toku službe u jugoslovensoj vojsci bio nezadovoljan statusom crnogorskih oficira pa je jednom i napuštio službu u koju je nešto kasnije ponovo vraćen.⁸ Vuko Lepetić je nakon kapitulacije interniran u njemačke logore, iz Osnabrika se vratio 1945. godine. U logorima je general Lepetić, prema mišljenju socijalističkih vlasti imao pozitivno držanje zbog čega je primljen u JNA kao general-major.⁹ Lepetić je jedini general iz Crne Gore u Vojsci Kraljevine Jugoslavije koji je primljen i koji je služio u JNA. Milo Iličković je nakon Aprilskog rata došao u rodne Brčele u Crmnici sa suprugom Klaudijom, i u improvizovanoj bolnici u Brčelima liječio je ranjene borce bez obzira strani kojoj su pripadali. Zajedno sa suprugom likvidiran je marta 1942. godine u Crmnici na brutalan i svirep način iako se ideološki nije svrstavao ni na jednu stranu. Radosav Vuksanović je živio u Podgoričkom kraju i kao najugledniji među stanovnicima okolnih mjesta uputio je ublaženi proglas Italijanskim vlastima u cilju izbjegavanja većih represija prema stanovništvu toga kraja. Život je okončao u julu 1941. godine. Mitar Martinović kao već 80-godišnji starac nije uzimao nikakvo učešće u ratnim zbivanjima, ali je sa simpatijama gledao na Narodnooslobodilački pokret.¹⁰ Međutim, prema kasnijem mišljenju novih socijalističkih vlasti u toku rata nije se isticao, a oslobođenje Beograda pozdravio je izlaskom na ulice o čemu postoji sačuvana fotografija. Dodatna činjenica ovoj tvrdnji jeste i to je sahranjen uz vojne počasti koje su mu pripadale.

U toku rata stradali su Milo Đukanović (1942), ljekar Milo Iličković (1942), Blažo Đukanović (1943) i Ljubo Novaković (1943).

⁸ Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 231.

⁹ Matović, Ivan, n.d, str. 169.

¹⁰ Martinović, Dušan, *Divizijar Mitar Boškov Mrtinović*, Kulturno-prosvjetna zajednica, Podgorica, 1998, str. 141 i 147.

Iako su bili visoko pozicionirani u tradicionalnom crnogorskom društvu brzina promjena društvenih i svakih drugih okolnosti uticala je i na generale i njihov status u društvu. Pored sjaja epoleta i ordena i njih su pratile brige običnih ljudi. Smrt svoje dece doživjeli su Mitar Martinović, Radomir Vešović, Milo Iličković, Blažo Đukanović i Luka Gojnić. Od generala iz Crne Gore u jugoslovenskoj vojsci najduže je živio Vuko Lepetić koji je umro u 91. godini, zatim Mitar Martinović (84 godine) i Blažo Vrbica koji je preminuo u 79. godini života. U Crnoj Gori svoje živote okončali su Lakić Vojvodić 1924. (Berane), Petar Martinović 1940. (Cetinje), Radosav Vuksanović 1941. (Bioče), Milo Iličković 1942. (Brčeli), Ljubo Novaković 1943. (Bjelice kod Cetinja), Blažo Đukanović 1943. (Ostrog), Luka Gojnić 1958. (Kotor). Van Crne Gore preminuli su Janko Vukotić 1927. (Beograd), Radomir Vešović 1938. (Slavonski Šamac), Milo Đukanović 1942. (Atlantik), Blažo Vrbica 1959. (Beograd) i Vuko Lepetić 1971. (Beograd). Po izričitoj želji u Crnu Goru donešeni su i sahranjeni Blažo Vrbica 1959. godine na Vrbi na Njegušima i Mitar Martinović 1968. godine u Bajice.

Kako su biografije pojedinih generala iz Crne Gore u periodu 1919-1941. godine dosta poznate, u prilogu iznosimo biografske podatke onih generala koje su manje poznati i koji se ovđe prvi put iznose na ovako sveobuhvatan način zasnovan na arhivskim izvorima i građi prvi put istraženim.

Petar Martinović (1881-1940)

Rođen je 3. maja 1881. godine¹¹ na Cetinju u oficirskoj porodici¹² Mila Savova, artiljerijskoga komandira i sekretara Ministarstva vojnog, i majke Anastazije Todorove Berberović iz Morinja. Osnovnu školu završio je na Cetinju školske 1890/91, a srednjoškolsko obrazovanje u državnoj gimnaziji školske 1894/95, a nakon toga nastavio je školovanje u Prvoj gimnaziji u Beogradu¹³. Po završetku VI razreda gimnazije školske 1897/98, septembra 1898. godine izabran je za državnoga pito-mca Ministarstva vojnog Crne Gore i upućen u Vojno učilište u Sofiju¹⁴. Vojnu akademiju je s najboljim ocjenama završio 1. januara 1902. godine kad je proizveden u čin artiljerijskoga potporučnika¹⁵. U bugarskoj vojsci služio je kao potporučnik u Planinskome artiljerijskom puku u Samokovu¹⁶. Nakon završetka prakse u bugarskoj vojsci decembra 1902. godine vratio se u Crnu Goru i započeo službu u crnogorskoj vojsci. Postavljen je za komandanta baterije, u aprilu 1903. godine unaprijeđen je u čin poručnika, a 11. aprila 1906. godine u čin kapetana¹⁷.

¹¹ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

¹² Njegov stric Jovo Savov bio je general, brat Marko Milov potpukovnik. Njegov đed je Savo Matov kapetan garde knjaza Danila, a njegov otac Mato takođe je bio oficir (prim. autora).

¹³ Martinović, Dušan: *Portreti*, knjiga VI, Obod, Cetinje, 1997, str. 198.

¹⁴ Isto.

¹⁵ DACG, MV 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

Ađutant i blagajnik artiljerije Stajaće vojske bio je od 17. aprila do 1. septembra 1903. godine¹⁸, a blagajnik do 1. januara 1904. godine¹⁹. Potom je bio komandant poljske baterije Stajaće vojske²⁰. Jedan je od prvih nastavnika Artiljerijske škole osnovane aprila 1903. godine. Predavao je na raznim oficirskih kursovima i vojnim školama, a u periodu od 1907. do 1912. godine bio je nastavnik Pješadijske oficirske škole. Vršilac dužnosti komandanta artiljerije Stajaće vojske 1907. godine²¹. Od 1907. do 1912. godine bio je načelnik Artiljerijsko-inženjerskoga odsjeka u Ministarstvu vojnom. Predvodio je tročlanu delegaciju Crne Gore 1908. godine na manevrima u Parizu u okolini Šato-Rua u trajanju od 15 dana²². U čin artiljerijskog komandira unaprijeđen je 12. januara 1912. godine²³. Za sudiju zamjenika Velikoga vojnog suda postavljen je 15. aprila 1912. godine kao artiljerijski komandir²⁴.

U Prvome balkanskom ratu 1912–13. godine kao komandir bio je komandant artiljerije i šef štaba²⁵ Primorskoga odreda kojim je komandovao Mitar Martinović, i na toj dužnosti ostao sve do predaje Skadra. Početkom januara 1914. godine bio član

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Lični karton Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine SHS – Podaci ličnih, porodičnih, imovinskih i službenih opisa za general Petra Martinovića. Ispunjen jula 1928. godine sa potpisima i pečatom (prim. autora).

²² Martinović, Dušan: *Portreti*, str. 199.

²³ *Glas Crnogorca*, godina XLI, broj 2 od 17. Januara 1912. Godine, Cetinje, str. 1.

²⁴ *Glas Crnogorca*, godina XLI, broj 15 od 16. aprila 1912. godine, Cetinje, str. 2.

²⁵ Ministarstvo vojno – Zbornik dokumenata 1879–1916, CID, Podgorica, str. 486.

tročlanoga izaslanstva Crne Gore koje je prisustvovalo otkri-
vanju spomenika komandantu ruske vojske knjazu Nikolaju
Nikolajeviću u Petrogradu²⁶. Od 1913. do 1914. godine godine
bio je šef Artiljerijsko-inženjerijskoga odsjeka Ministarstva
vojnog u činu komandira crnogorske vojske²⁷. Sudija
Divizijskoga suda Prve divizije bio je do 29. maja 1914.
godine²⁸ kad prelazi na ratni raspored.

U toku Prvoga svjetskog rata 1914–1916. godine obavljao je
više dužnosti. Na početku rata jul-avgust 1914. godine bio je
načelnik štaba Hercegovačkoga odreda. Od avgusta 1914. godine
načelnik je štaba Sandžačke vojske i zamjenik komandanta ser-
dara Janka Vukotića. Za komandanta novoformiranoga Javorskog
odreda, koji je formiran od Lovćenske i Kolašinske brigade
postavljen je 5. novembra 1915. godine. Uputio je 7. novembra
1915. godine Lovćensku brigadu usiljenim maršem preko Šenice
na Javor²⁹. S oko 3.000 boraca suprotstavio se sedmostruko bro-
jnijim i savremeno opremljenim austrougarskim trupama. Sa svo-
jim odredom zadržao je neprijatelja do 16. novembra i na taj način
omogućio povlačenje Prvoj srpskoj armiji. Odmah nakon operaci-
ja na Javoru unaprijeđen je decembra 1915. godine u čin brigadi-
ra crnogorske vojske³⁰. Tokom mojškovačke operacije koman-
dovao je Prvom sandžačkom divizijom³¹, koja se sastojala od

²⁶ Izaslanstvo koje su sačinjavali Jovo Bećir, Petar Martinović i barjaktar
Savo Martinović položilo je vijenac na spomenik: *Glas Crnogorca*, godina
XLIII, broj 3 od 18. januar 1914. godine, str. 1.

²⁷ Lični karton Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine SHS – Podaci
ličnih, porodičnih, imovinskih i službenih opisa za general Petra Martinovića.

²⁸ *Glas Crnogorca*, godina XLIII, broj 28 od 29. maj 1914. godine, Cetinje,
str. 1.

²⁹ Martinović, Dušan: *Portreti*, str. 200.

³⁰ Martinović, Dušan: *Portreti*, str. 201.

³¹ Lični karton Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine SHS – Podaci
ličnih, porodičnih, imovinskih i službenih opisa za general Petra Martinovića.

Kolašinske, Uskočko-drobnjačke i Bjelopoljske brigade i dva bataljona regruta. Na položaju komandanta ove divizije bio je od 24. decembra 1915. do 12. januara 1916. godine. U toku odlučujuće bitke na Mojkovcu 7. januara 1916. godine komandovao je svim trupama mojковаčkoga sektora³². Divizija je uz ogromne gubitke uspjela da se suprotstavi VII austrougarskom korpusu. U januaru 1916. godine postavljen je za komandanta Sandžačke vojske na mjesto serdara Vukotića. Na tome položaju ostao je do sloma Crne Gore 21. januara 1916. godine. Krajem januara 1916. godine uspio je u posljednjem trenutku da se probije na put za Albaniju u kojoj se priključio srpskim jedinicama. Preko Albanije povlači se na Krf zajedno s crnogorskim oficirima Lukom Gojnićem, Milom Đukanovićem, Danilom Gatalom i drugima. Našao se na Krfu sa srpskom vojskom, zatim je otišao na Solunski front. Primljen je u srpsku vojsku februara 1916. godine u činu pukovnika³³. Službovao je u štabu Prve armije 1916. godine. U avgustu 1916. godine upućen je s grupom oficira u Rusiju u cilju formiranja dobrovoljačkoga korpusa i organizovanja akcije protiv austrougarske i njemačke vojske. Na putu prema Rusiji, u Parizu je 11. avgusta 1916. godine u hotelu Neurice posetio kralja Nikolu koji ga je tom prilikom odlikovao Ordenom knjaza Danila III stepena i Srebrnom medaljom za hrabrost. Na ruskome frontu 1916. godine službovao je u štabu Dobrovoljačkoga korpusa, pa u štabu Prve divizije. Ubrzo je postavljen za komandanta Prvoga puka Prve divizije dobrovoljačkoga korpusa. S dobrovoljačkom jedinicom učestvovao je u borbama na ruskome frontu, istakao se u borbama u Dobrudži i

³² Poleksić, Ljubomir: „Petar M. Martinović“, *Ratnik*, godina III, 1940, str. 189.

³³ Prema nekim podacima kasnije se pokajao zbog ove odluke: Rastoder, Šerbo: *Crna Gora u egzilu*, knjiga I, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2004. str. 97.

Kozjaku. Na ruskome frontu ranjen je 7. oktobra 1916. godine tokom borbi u selu Ebekjoju u Dobrudži od avionske bombe³⁴. Nakon uspješnoga liječenja ponovo je stupio u vojne redove i komandovao pukom na frontu u Galiciji. Iz Rusije je polovinom 1917. godine preko Švedske, Norveške, Engleske, Francuske, Španije i Italije došao u Solun i priključio se borbama na Solunskome frontu. Po dolasku na Solunski front jula 1917. godine³⁵ bio je komandant Prvoga jugoslovenskog puka³⁶, s kojim učestvuje u proboju Solunskoga fronta i oslobođenju Balkanskoga poluostrva. Nakon formiranja Kraljevine SHS postavljen je aprila 1919. godine za komandanta Zetskoga (Osmog) artiljerijskog puka. Tokom avgusta i septembra 1920. godine učestvovao je u gušenju albanske pobune kao komandant trupa Podgoričkoga odsjeka. Od 1920. do septembra 1923. godine bio je komandant Vrbaskoga (Devetog) artiljerijskog puka. Završio je niži tečaj artiljerijske škole gađanja 1923. godine u Kalinoviku, a viši tečaj u Karlovcu 1927. godine. Za komandanta Vardarske artiljerijske brigade sa sedištem u Skoplju postavljen je 17. septembra 1923. godine. U čin artiljerijskog brigadnog generala unaprijeđen je 21. oktobra 1923. godine³⁷. Od 15. oktobra 1924. godine postavljen je za pomoćnika komandanta Vardarske

³⁴ Martinović, Dušan: *Portreti*, str. 202.

³⁵ Ordonans mu je bio Radivoje Kašanin kasnije čuveni profesor matematike na Tehničkom fakultetu u Beogradu i akademik SANU. U svojim sećanjima akademik Kašanin u najboljem svijetlu opisuje svog nekadašnjeg komandanta (prim. autor).

³⁶ Po dolasku na Solunski front puk je preimenovan u Prvi jugoslovenski puk: Lični karton Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine SHS – Podaci ličnih, porodičnih, imovinskih i službenih opisa za general Petra Martinovića (prim. autor).

³⁷ Bjelajac, Mile: *Generali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 207.

divizijske oblasti. Za pomoćnika komandanta Bregalničke divizijske oblasti postavljen je oktobra 1924. godine sve do 1927. godine³⁸. Za sudiju Vardarskoga divizijskog suda imenovan je 10. februara 1927. godine, a za komandanta Osječke artiljerijske brigade 25. aprila 1927. godine. Na toj dužnosti ostao je do 16. septembra 1930. godine kad je penzionisan na lični zahtjev³⁹.

Penzionerske dane provodio je na Cetinju, aktivno je učestvovao u kulturno-prosvjetnom životu, bio je član ili funkcioner mnogih humanih, socijalnih i prosvjetno-naučnih asocijacija. Jedan je od utemeljivača Istorijskoga društva, bio je njegov potpredsjednik, a zaslužan je i za izlaženje časopisa *Zapisi*. Bio je odličan poznavalac političkih prilika i potreba crnogorskoga društva. Reagovao je pismenim podneskom kod Milana Stojadinovića zbog dešavanja na Belvederu 26. juna 1936. godine⁴⁰.

Za senatora u Senatu Kraljevine Jugoslavije izabran je 1936. godine. Okončao je život 27. januara 1940 godine i sahranjen je u Bajicama uz najviše vojničke i državne počasti. Govorio je ruski, bugarski i francuski jezik⁴¹. Bračnu zajednicu zasnovao je 1919. godine s Valentinom, kćerkom Visariona Visarionovića Bostona, iz Kolije, Besarabija, koju je upoznao na mojkovačkom ratištu u sanitetskoj ruskoj ekipi⁴². Nijesu imali poroda.

³⁸ Lični karton Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine SHS – Podaci ličnih, porodičnih, imovinskih i službenih opisa za general Petra Martinovića.

³⁹ Bjelajac, Mile: *n. d.*, str. 207.

⁴⁰ Martinović, Dušan: *Portreti*, str. 205.

⁴¹ Lični karton Ministarstva vojske i mornarice Kraljevine SHS – Podaci ličnih, porodičnih, imovinskih i službenih opisa za general Petra Martinovića (prim. autora).

⁴² Valentina-Valja Martinović do kraja života svakog dana obilazila je grob svog supruga (prim. autor).

Nosilac je najvećih crnogorskih i stranih odlikovanja, među kojima: Zlatne medalje za revnost (30. septembra 1906), Ordena knjaza Danila za nezavisnost Crne Gore IV stepena (23. aprila 1908), Ordean knjaza Danila III i V stepena, Ordena Legije časti dva puta (22. januar 1909 i 1910), Ordena sv. Aleksandra IV reda (25. avgust 1910 Bugarska), Ordena Sv. Ane III stepena (8. Februara 1912 Rusija), Ordena Sv. Stanislava II reda (27. maj 1914 Rusija), Ordena Sv. Stanislava s mačevima II reda, Ordena Legije časti (1918 Francuska), Ordena Karađorđeve zvezde s mačevima IV reda dva puta (1922 i 31. decembra 1924), Karađorđeve zvezde IV reda (30. jun 1925), Ordena Belog orla V stepen (1921), Ordena sv. Save III reda (10. avgust 1925), Ordena Sv. Save II reda (1928), Ordena Belog orla s mačevima III reda (1920), Ordena Belog orla s mačevima IV stepena (1919) Ordena jugoslovenske krune III reda (20. decembra 1930) Ordena Svetog Aleksandra, turske medalje Iftikar.

Milo Đukanović (1878-1942)

Rođen je 18. jula 1878. godine na Čevu⁴³ u porodici je komandira Živka Vidaka Pejova Đukanovića i majke Kuse kćerke Pera Tomova Petrović-Njegoša⁴⁴. Porodica Đukanović se 1880. godine sa Čeva naselila u Kočane u Nikšiću. Osnovnu školu završio je u Nikšiću, nakon čega je 1891. godine upisao gimnaziju na Cetinju. Cetinjsku gimnaziju je završio školske 1894/95. godine. Knjaz Nikola ga je kao svog stipendistu uputio

⁴³ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

⁴⁴ Iz neobjavljenog notesa kraljice Jelene Savojske u posjedu autora. Njegova rođena tetka Jovana bila je supruga Pera, sina serdara i senatora Mila Martinovića iz Bajica.

na vojno obrazovanje u Italiju. U Italiji je završio vojnu akademiju, smjer artiljerija u Torinu 1900. godine, a potom je nastavio studije na Aplikaciono-inženjerskoj vojnoj školi⁴⁵. Školovanje je završio 3. avgusta 1902. godine⁴⁶ kada je proizveden u čin potporučnika. Po završetku školovanja vraća se u Crnu Goru i stupa na službu u crnogorskoj vojsci. Tokom 1905. i 1906. godine nalazio se godinu i dva mjeseca van dejstva po odluci knjaza Nikole⁴⁷ najvjerovatnije zbog bolesti. Po povratku na službu proizveden je u čin poručnika crnogorske vojske 12. marta 1906. godine⁴⁸. Kao poručnik bio je vršilac dužnosti vodnog oficira u Haubičkoj bateriji od 12. marta do 15. juna 1906. godine. Zatim je bio ađutant u bateriji od 15. juna do 20. novembra 1906. godine⁴⁹. Kao školovani oficir bio je predavač nekoliko predmeta na Artiljerijskoj oficirskoj školi u Nikšiću⁵⁰. U čin kapetana proizveden je 1908. godine⁵¹. Kao kapetan Đukanović je učestvovao na paradi na Cetinju 1910. godine, koja je bila upriličena povodom proglašenja Kraljevine Crne Gore Tom prilikom je i odlikovan. Tokom službe u crnogorskoj vojsci nije kažnjavan ni sudski ni disciplinski. Uoči Prvog balkanskog rata kralj Nikola ga je 6. oktobra 1912. godine na frontu proizveo u čin artiljerijskog komandira⁵², ova odluka je formalizovana nakon rata. U toku Prvog balkanskog rata 1912-13. godine bio je komandant artiljerije Zetskog odreda

⁴⁵ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

⁵² *Glas Crnogorca*, br. 44 od 6. oktobra 1912. godine, str. 1.

kojim je komandovao prijestolonasljednik Danilo Petrović. Komanda Zetskog odreda je zatražila pregovore sa posadom u Tuzima, da se Tuzi predaju bez borbe kako ne bi stradalo civilno stanovništvo. Sa crnogorske strane u pregovorima je učestvovao i kapetan Milo Đukanović i potporučnik Rako Đurković.⁵³ Nakon balkanskih ratova odluka o unapređenju u čin artiljerijskog komandira formalizovana je 14. novembra 1913. godine sa rangom i pravima od 1. oktobra 1912. godine.⁵⁴ U periodu od juna 1913. godine do 29. maja 1913. godine bio vršilac dužnosti komandanta artiljerije Pete divizije, a 29. maja 1914. godine postavljen je za komandanta artiljerije ove divizije⁵⁵ kojom je komandovao Luka Gojnić. Za sudiju Divizijskog suda Pete divizije postavljen je 29. maja 1914. godine.⁵⁶

U toku Prvog svjetskog rata od juna 1914. do januara 1916. godine bio je komandant artiljerije Sandžačkog odreda⁵⁷. Kao komandant artiljerije ovog odreda učestvovao je u Mojkovačkoj operaciji. Po savjetu komandanta Petra Martinovića sa dijelom crnogorskih oficira i vojnika uspio je da se u posljednjem trenutku probije do Albanije i ode na Krf. U ovoj grupi crnogorskih boraca između ostalih bili su i Luka Gojnić, Milo Matanović, Petar Martinović i Danilo Gatalo. Početkom 1916. godine službovao je u štabu Treće srpske armije. U avgustu 1916. godine upućen je s grupom oficira u Rusiju u cilju formiranja dobrovoljačkoga korpusa i organizovanja akcije protiv austrougarske i njemačke vojske. Na putu prema Rusiji, u Parizu je 11. avgusta 1916. godine posjetio je kralja Nikolu. Na

⁵³ Simović, Slobodan, *Piperi u Prvom svjetskom ratu*, SUBNOR, Podgorica, str. 201.

⁵⁴ *Glas Crnogorca*, br. 53 od 16. novembra 1913. godine, str. 1.

⁵⁵ *Glas Crnogorca*, br. 28 od 29. maja 1914. godine, str. 2.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Simović, Slobodan, n. d, str. 55

Ruskom frontu bio je u štabu artiljerijskog puka, a potom od avgusta 1916. godine, pomoćnik referenta artiljerije Druge dobrovoljačke divizije u Rusiji, kojom je komandovao njegov veliki prijatelj general Petar Martinović sa kojim je učestvovao u borbama na Dobrudži, Kozjaku, a potom i Galiciji. Iz Rusije su se zajedno vratili sredinom 1917. godine i od jula iste godine borio se na Solunskom frontu i do novembra 1918. godine učestvovao u oslobađanju većeg dijela Balkanskog poluostrva.

U Jugoslovenskom artiljerijskom puku od marta 1918. godine bio je zastupnik komandanta Drugog divizionu. Nakon rata, do 1920. godine bio je komandant Prvog divizionu Vardarskog puka sa službom u Makedoniji. Od 1920. godine bio je komandant Prvog divizionu Zetskog puka, a zatim komandant Zetskog puka. U čin pukovnika unaprijeđen je 1921. godine. Niži Kurs Artiljerijske škole gađanja završio je 1923. godine. Do 1927. godine bio je komandant Osmog artiljerijskog puka. Od 10. februara 1927. do 26. septembra 1928. godine bio je komandant Vardarske artiljerijske brigade⁵⁸. U čin brigadnog generala unaprijeđen je 28. juna 1927. godine, a 26. septembra 1928. godine penzionisan je i preveden u rezervu⁵⁹. Jedan je od inicijatora podizanja spomenika Nikcu od Rovina u Nikšiću. Uoči napada Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju, ponovo je aktiviran u komandi Štaba Boke Kotorske⁶⁰, kao komandant njene artiljerije. Napuštio je Crnu Goru 16. aprila 1941. godine podmornicom „Nebojša“, a 22. aprila po naređenju Vlade, sa još 13 putnika otputovao je iz luke Argostolia kao izaslanik u Atinu, potom na Bliski istok i u Južnu Afriku⁶¹. Kao komandant

⁵⁸ Bjalajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 150.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

vojnog depoa u Kejptaunu (Južna Afrika) službovao je do maja 1942. godine⁶². Zatim je otišao preko Atlanskog okeana u Južnu Ameriku u cilju mobilizacije jugoslovenskih iseljenika. Tokom misije na putu ka Argentini doživio je brodolom i stradao je sredinom⁶³ 1942. godine. Govorio je italijanski jezik, a čitao je i pisao francuski jezik⁶⁴. Odlikovan je mnogim domaćim i stranim odlikovanjima, među kojima Zlatna medalja za revnost (od knjaza Nikole u oktobru 1906. godine)⁶⁵ Nije se ženio. Brat Marko Đukanović ministar vojni, unutrašnjih poslova i predsjednik Državnog savjeta u Kraljevini Crnoj Gori. Marko je imao sina Jova i ćerku Tatjanu.

Milo Iličković (1880-1942)

Rođen je 8. novembra 1880. godine u Brčelima u Crmnici u porodici Pera Iličkovića, koja je davala najpoznatije narodne vidare, koji su generacijama prenosili i čuvali vještinu liječenja kao najveću porodičnu tajnu. Osnovnu školu završio je u Podgorici⁶⁶. Knjaz Nikola ga je uputio na školovanje u Rusiju kao stipendistu crnogorske vlade. Medicinski fakultet je završio u Moskvi. U Moskvi se oženio Ruskinjom Kladijom Lukašević. U Rusiji su mu se rodila sva đeca: Irena, Zora, Đorđe (zvani Jurik) i Milica (zvana Mima).⁶⁷ Po završetku

⁶² Grupa autora, *Srpski biografski rečnik*, knjiga II, Matica, Novi Sad, str. 602.

⁶³ Najvjerovatnije početkom juna (prim. autora).

⁶⁴ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Miljanić, Mihailo, *Crnogorski ljekari do 1918*, IVPE, Cetinje, 2006, str. 102-103.

⁶⁷ Isto.

Medicinskog fakulteta vratio se u Crnu Goru 15. marta 1910. godine, kada je uputio zahtjev Ministarstvu vojnom za prijem u ljekarsku službu. Njegov zahtjev je uvažen i postavljen je 2. jula 1910. godine za ljekara Prve divizije na Cetinju kao sanitetski oficir u crnogorskoj vojsci zajedno sa dr Jakovom Zarubicom. Zatražio je i odobrenje da se stručno usavršava u bolnici *Danilo I* na Cetinju.

Učesnik je Prvog balkanskog rata 1912-13. godine u sastavu Istočnog odreda kao načelnik njegovog saniteta pod komandom serdara Janka Vukotića. Istočni odred učestvovao je od oktobra do decembra 1912. godine u oslobađanju sjevernih krajeva Crne Gore, kao i Metohije, nakon čega se priključio glavnini snaga u opsadi Skadra. Na skadarskom frontu u mjestu Drivast formirao je improvizovanu bolnicu u kojoj su se zbrinjavali lakši ranjenici, dok su teži upućivani u bolnice u Podgorici, Baru, Cetinju i Nikšiću. Kroz ove bolnice prošlo je oko 10.000 ranjenika. U toku Drugog balkanskog rata kao sanitetski kapetan bio je načelnik Sanitetskog odjeljenja (šef saniteta) Dečanskog odreda. Svaka brigada imala je po jednog ljekara. U toku borbi protiv bugarske vojske, Sanitetsko odjeljenje uredilo je divizijsko previjalište kod manastira Sv. Pantelija. Ukazom od 28. maja 1914. godine postavljen je za ljekara Šeste divizije crnogorske vojske u Peći.

U Prvome svjetskom ratu u sastavu crnogorske vojske nalazio se na raznim dužnostima. Načelnik je saniteta Starosrbijanskog odreda crnogorske vojske koji je djelovao u pravcu Albanije. Kada je crnogorska vojska zauzela Skadar 1915. godine, postavljen je za upravnika Vojne bolnice u Skadru. Na ovoj dužnosti ostao je do kraja 1915. godine, kada je crnogorska vojska izašla iz Skadra. Najveći period austrougarske okupacije 1916-18. godine proveo je na Cetinju.

Nakon formiranja Kraljevine SHS službovao je u vojsci novostvorene države. Upravnik Vojne bolnice Kosovske divizijske oblasti bio je od 28. aprila do 12. maja 1920. godine. Šef

internog odjeljenja Vojne bolnice Treće armije bio je od 12. maja 1920 do 6. jula 1922. godine. Referent saniteta Vardarske divizijske oblasti bio je od 6. jula 1922. godine, a šef saniteta Bregalničke divizijske oblasti do 1925. godine. U čin pukovnika proizveden je 1. oktobra 1924. godine.⁶⁸ Šef infekcijskog (zaraznog) odjeljenja SVB Treće armijske oblasti bio je od 2. februara 1925. do 24. marta 1927. godine. Interesantno je da je Milo Iličković 1926. godine upisao na Cetinju napredni kurs u organizaciji Sokolačkog društva, koji je sa još sedam polaznika uspješno završio 1927. godine, kurs je trajao svake večeri od 18 do 20h. Od 24. marta 1927. do 1933. godine bio je šef SVB Treće armijske oblasti. Pored redovne dužnosti od 17. maja 1929. godine bio je vršilac dužnosti načelnika Sanitetskog odjeljenja komande Treće armijske oblasti i od 6. juna 1930. godine na raspoloženju.⁶⁹ U čin sanitetskog brigadnog generala proizveden je 17. decembra 1930. godine.⁷⁰ Referent saniteta Komande Beograda bio je 6. jula 1933. do 12. marta 1935. godine. Dužnost referenta saniteta Prve armijske oblasti obavljao je od 12. marta 1935. do 28. jula 1938. godine kada je pensionisan po sopstvenoj želji. Odlikovan je sa više odlikovanja među kojima: Orden knjaza Danila za nezavisnost (1913), Sv. Save za zasluge učinjene srpskim ranjenicima i bolesnicima u Prvom balkanskom ratu (4. novembar 1913)⁷¹, Ordenom Svetog Save, odlikovan je još tri puta (1923, 1928, 1936), Orden Jugoslovenske krune (1938). Govorio je ruski jezik. Napisao je „Prilog istorije narodnog medicine kod Južnih Slovena“. U

⁶⁸ Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 160.

⁶⁹ Bjelajac, Mile, n.d, str. 160.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Tomić, Slobodan, *Spomenica odlikovanih lica iz Zetske banovine*, Beograd, str. 143.

ovom prilogu opisao je rad i metod liječenja narodnih vidara Iličkovića.⁷²

Njegova kćerka Mima udala se 1927. godine za artiljerijskog potporučnika Ivana K. Đorđevića, kćerka Zora udala se 1926. godine za konjničkog potporučnika Otona M. Egersdorfera,⁷³ a treća Irena za Branka Jovanovića mladog prvaka pozorišta. Irena je i sama postala glumica, kao i njihova kćerka Ksenija fon Hibenet, poznata beogradska glumica. Nakon penzionisanja 1938. godine uredio je i prilagodio kuću u Brčelima i sa suprugom Klaudijom nastanio se u rodnom mjestu. U kući u Brčelima imao je skromnu ordinaciju u kojoj je liječio okolne mještane, a takođe jednom sedmično odlazio je na svom konju u Virpazar kako bi primao bolesnike.⁷⁴ Uoči Aprilskog rata 1941. godine prijavljuje se kao dobrovoljac u Vojsku Kraljevine Jugoslavije, prilikom napada njemačkih jedinica zarobljen je u okolini Sarajeva aprila 1941. godine, međutim kao ljekar u penziji ubrzo je pušten, kada se ponovo vratio u rodnu kuću u Brčele.⁷⁵ Tokom ustanka 13. jula 1941. godine liječio je ranjene ustanike u Brčelima, zajedno sa suprugom, koja je medicinska sestra. Iz rodne kuće zajedno sa suprugom poveden je 19. aprila 1942. godine u štab odreda „13. jul“, pod izgovorom da je potreban kao ljekar pri njihovoj jedinici. Četa bataljona „Jovan Tomašević“ izvršila je egzekuciju njega i supruge 20. aprila 1942. godine.⁷⁶ Sahranjen je sa suprugom na mjestu smrti, a kasnije su njihovi ostaci prenešeni i pohranjeni u porodičnoj grobnici ispred crkve u Gornjim Brčelima.⁷⁷

⁷² Miljanić, Mihailo, n.d, str. 105.

⁷³ Bjelajac, Mile, n.d, str. 160.

⁷⁴ Miljanić, Mihailo, n.d, str. 104.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Bjelajac, Mile, n.d, str. 160.

⁷⁷ Miljanić, Mihailo, n.d, str. 105.

**Blažo Vrbica
(1881-1959)**

Rođen je 22. maja 1881. godine u selu Vrbe na Njegušima u porodici Steva Đurova, veletrgovca, koji je poginuo 1883. godine u Skadru, i majke stane kćerke vojvode Miloša Androva Krivokapića. Osnovnu školu završio je na Njegušima, a 1903. godine upućen je na školovanje u Carigrad. U periodu od 1. januara 1903. do 1. septembra 1905. godine⁷⁸ završio je Licej „Galata-Saraj“ u Carigradu, smjer vojna inženjerija. Po završetku školovanja proizveden je u inženjerijskog potporučnika, kada se vraća u Crnu Goru i stupa u redove crnogorske vojske. Službovao je u Prvoj pionirskoj četi koja je formirana 1905. godine zahvajući trojici školovanih vojno-inženjerijskih oficira Joku Jovanoviću, Stevanu Radoviću i Blažu Vrbici.⁷⁹ U čin poručnika crnogorske vojske unaprijeđen je 1. januara 1906. godine. Kao mladi poručnik učesnik je manevara francuske vojske septembra 1908. godine, u sastavu tročlane delegacije koju je predvodio kapetan Petar Milov Martinović. Prije povratka iz Francuske svi izaslanici bili su navratili u Pariz gdje su s ostalim stranim oficirima izaslanicima bili predstavljeni predsjedniku Republike Francuske Nj. E. gospodinu Famijeru. Jedno vrijeme bio je na službi kao ordonans kralja Nikole⁸⁰. Član je Mješovite tursko-crnogorske komisije o ispravci granice između Vasojevića i Gusinja koja je izradila projekat zakona koji je potpisan 3. decembra 1908.

⁷⁸ Martinović, Dušan, *Portreti*, Obod, Cetinje, str. 111.

⁷⁹ Vuković, Miloje, Crnogorska vojska 1878-1914, *Pobjeda* (feljton) od 10. avgusta 1986, str. 16.

⁸⁰ Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 302

godine u Carigradu.⁸¹ Članovi komisije sa crnogorske strane bili su serdar i brigadir Janko Vukotić, otpravnik poslova Dušan Gregović i Blažo Vrbica kao poručnik.⁸² U čin kapetana proizveden je avgustu 1909. godine, a uoči balkanskih ratova 1. oktobra 1912. godine u komandira.

U toku Prvog balkanskog rata 1912-13. godine kao komandir bio je ađutant komandanta Zetskog odreda kojim je komandovao prijestolonasljednik Danilo Petrović. Jedno vrijeme u Prvom balkanskom ratu od decembra 1912. godine nalazio se u štabu Mitra Martinovića kao komandanta Primorskog odreda.⁸³ Kada je Esad-paša zatražio pregovore sa crnogorskom Vrhovnom komandom, bio je član delegacije koju su još sačinjavali Janko Vukotić i Petar Plamenac.

Na početku Prvog svjetskog rata od avgusta do kraja 1914. godine kao komandir, bio je pomoćnik komandanta artiljerije Lovćenskog odreda na Lovćenskom sektoru. Od januara do septembra 1915. godine bio je načelnik inženjerije Sandžačke vojske, komandant Sandžačke brigade, koja je bila u sastavu Sandžačkog odreda⁸⁴. Jedno vrijeme tokom polovine 1915. godine bio je i komandant Sedme divizije⁸⁵. Kada se pregrupisala crnogorska vojska, od septembra 1915. do sloma crnogorske vojske bio je komandant Druge sandžačke brigade (Pljevaljsko-poljskog, Kamenogorskog i Boljaničkog bataljona) u Tarskom odredu pod komandantom brigadirom Pavlom Vujišićem.⁸⁶ Sa

⁸¹ *Ministrstvo inostranih djela-zbornik dokumenata*, CID, Podgorica, str. 411-412.

⁸² Isto.

⁸³ N.M.Potapov, *Ruski vojni agent u Crnoj Gori*, knjiga II, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2003, str. 651.

⁸⁴ Martinović, Dušan, n.d, str. 111.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Simović, Slobodan, *Piperi u Prvom svjetskom ratu*, SUBNOR, IVPE, 2012, str. 132.

ovom brigadom naročito se istakao u borbama od 28. do 30. novembra 1915. godine oko Babina, Krnjače i Vrbova⁸⁷. Nakon januara 1916. godine austrougarske vlasti su ga zarobile i ubrzo internirale u Karlštajn pod logorskim brojem 31106. Prilikom smrti knjaza Mirka Petrovića-Njegoša u Beču 5. marta 1918. godine crnogorski oficiri i internirci su uputili telegram saučesća kralju Nikole i odabrali ga kao svog delegata na sahrani u Beču.⁸⁸

U sastav Vojske Kraljevine SHS ušao je sredinom 1919. godine kao potpukovnik. Završio je Viši kurs za oficire glavnih rodova. Komandant Trećeg bataljona Četvrtog pješadijskog puka „Stevan Nemanja“ u Delnicama u blizini Zagreba bio je od 15. septembra 1919. do 10. novembra 1920. godine. Komandant Drugog bataljona u istom puku bio je od 10. novembra 1920. do 10. novembra 1923. godine. Za pomoćnika komandanta Četvrtog puka „Stevan Nemanja“ u Užicu postavljen je 10. novembra 1923. godine, do 26. aprila 1925. godine. U čin pukovnika unaprijeđen je 1924. godine⁸⁹. Potom je od 26. aprila 1925. do 1. decembra 1927. godine bio komandant 48. pješadijskog puka u Pljevljima. Od 1. decembra 1927. do 25. juna 1931. godine bio je komandant 54. pješadijskog puka „Karol II-Kralj rumunskog“.

Od 15. juna 1931. do 14. juna 1932. godine bio je vršilac dužnosti komandanta pješadije, Zetske divizijske oblasti. Od 14. decembra 1932. do 13. marta 1936. godine bio je vršilac dužnosti pa komandant pješadije Šumadijske divizijske oblasti u Kragujevcu. U čin brigadnog generala proizveden je 28. juna 1933. godine. Od 13. marta 1936. do 14. jula 1936. godine bio je pomoćnik komandanta Jadranskog divizijskog okruga, a zatim u Inspekciji zemaljske odbrane od 7. maja do 1. oktobra

⁸⁷ Martinović, Dušan, n.d, str. 111.

⁸⁸ Simović, Slobodan, n.d, str. 157.

⁸⁹ Bjelajac, Mile, n.d, str. 302.

1936. godine.⁹⁰ Od 14. avgusta 1936. godine obavljao je funkciju privremenog sudije Vojnog suda za oficire i člana Vojno-disciplinskog suda. Od 27. oktobra 1936. do 10. januara 1939. godine bio je pomoćnik komandanta divizije Dunavskog okruga. Ukazom od 19. septembra 1939. godine razriješen je prethodnih dužnosti i stavljen na raspolaganje.⁹¹ Od 12. decembra 1939. do 23. januara 1940. godine bio je šef Prvog odjeljenja u Inspekciji zemaljske odbrane. Od 23. januara 1940. do 3. marta 1941. godine bio je šef Drugog odjeljenja u Inspekciji zemaljske odbrane. Od 3. januara do 1. aprila 1941. godine bio je pomoćnik komandanta Dunavske divizije. Ratnim rasporedom 5. aprila 1941. postavljen je za komandanta pješadije Boke Kotorske. Na ovoj dužnosti ostao je do kapitulacije 17. aprila 1941. godine. Živio je u Beogradu sa suprugom.

Nakon kapitulacije u aprilu 1941. godine koja ga je zatekla u Kotoru sa porodicom se preselio na Njeguše u rodnu kuću. Narušenog zdravlja usljed srčanog oboljenja najviše vremena provodio je u kući i bližoj okolini. U tom periodu, na inicijativu italijanskog Dvora pozivan je na Cetinje par puta u kratkom vremenskom roku od strane najviših italijasnkih okupacionih zvaničnika sa ponudom da preuzme civilnu upravu u Crnoj Gori i sastavi vladu. Sa njime su razgovarali grof Serafimo Macolini, šef italijasnkih karabiljera i civilni komesar za Crnu Goru i general Pircio Biroli, komandant svih italijasnkih okupacionih trupa u Crnoj Gori. Nakon što je odbio ovu ponudu, nakon razgovora sa generalom Birolijem morao je da napušta Crnu Goru u roku od 24 sata. Sa suprugom Vasilijom napuštio je Crnu Goru 1. novembra 1941. godine i otišao u Beograd. U Beogradu je živio u ulici Majke Jevrosime⁹². U Beogradu je odmah stavljen pod

⁹⁰ Martinović, Dušan, n.d, str. 112.

⁹¹ Isto.

⁹² Bjelajac, Mile, n.d., str. 302.

prismotru od strane njemačke specijalne policije, koja ga je početkom aprila 1942. godine zajedno sa još nekoliko stotina oficira sprovela u ropstvo. Deportovan je u sabirni logor Gensendorf kod Beča, a zatim je sa oko 600 oficira prebačen u oficirski logor Šoken-Skoki (Schokken-Skoki) u Pomeraniji u Poljskoj. U ovom logoru ostao je do početka juna 1943. godine kada je logor rasformiran, a on upućen u Osnabrik kao najveći logor jugoslovenskih oficira. Iz ovog logora vratio se u Beograd 28. avgusta 1945. godine. O njegovom časnom i dostojanstvenom držanju u logoru pismeno se izrazilo više generala i historičara, poput Milana Zelenike, Vuka Lepetića, Miloša Carevića itd. Po povratku iz logora penzionisan je 19. aprila 1946. godine sa 41 godinom, četiri mjeseca i pet dana efektivne službe⁹³. Vlasti FNRJ zbog njegovog držanja u toku Drugog svjetskog rata odredile su mu nacionalnu penziju. Nosilac je najviših domaćih i stranih odlikovanja: Ordena Danila za nezavisnost V stepena (1907), Ordena Palme (1908), Ordena Medžidije IV stepena (1908), Ordena Italijanske krune V stepena (1909), Zlatne medalje za revnost (1910), Ordena Osmanlija III stepena (1910), Bugarskog oficirskog krsta (1910), Meklenburg-Sterlic krsta V stepena (1910), Ordena Gvozdene krune III stepena (1911), Ordena Sv. Stanislava (1912), Ordena Danila IV stepena (1912), Bugarskog krsta za vojne zasluge III stepena (1912), Ordena Sv. Lazara i Mauricia (1912), Ordena Belog orla V stepena (1920), Ordena Belog orla sa mačevima IV stepena (1923), Ordena Sv. Save IV stepena (1925), Ordena Belog orla IV stepena (1928), Ordena Jugoslovenske krune IV stepena (1930), Ordena Legije časti IV stepena (1931), Ordena Rumunske zvijezde III stepena (1931), Ordena Sv. Save III stepena (1933), Ordena Jugoslovenske krune II stepena (1938) i Ordena njemačkog orla sa zvijezdom (1938).

⁹³ Martinović, Dušan, n.d., str. 117.

U rukopisu je ostavio Dnevnik koji je vodio svega 15 dana od 1. do 25. aprila 1941. godine. Brak je zasnovao sa Vasilijom, kćerkom serdara Janka Vukotića sa kojom nije imao poroda. Umro je 16. novembra 1959. godine u Beogradu, a sahranjen je po izričitoj želji u selu Vrbe na Njegušima.

Vuko Lepetić (1880-1971)

Rođen je 19. avgusta 1880. godine⁹⁴ u Mokrama kod Herceg Novog u porodici državnog preduzimača radova Miloša Lepetića, koji je izvodio radove na Vladinom domu na Cetinju po nalogu knjaza Nikole Petrovića, crkvi u Bajicama i drugim objektima. Osnovnu školu je završio u rodnom mjestu, a završio je i gimnaziju na Cetinju školske 1895/96. godine. Nakon završene gimnazije, kao stipendista crnogorske Vlade odlazi na studije u Bugarsku 1898. godine. Tokom studija na vojnim školama vanredno je dvije godine studirao pravo. Završio je Vojno učilište, smjer artiljerija, u Sofiji 1903. godine sa dopunskim kursevima, kada je proizveden u čin artiljerijskog potporučnika. U cilju sticanja praktičnih znanja nakon školovanja ostao je godinu dana na službi u bugarskoj vojsci. Od 17. januara do 8. februara 1903. godine bio je prekomandovan na dužnosti na Vojnom učilištu.⁹⁵ Kao vodni artiljerijski oficir od 8. februara 1903. do 8. februara 1904. godine službovao je u 37. četi Šumenskog gradskog bataljona bugarske vojske. U Bugarskoj je

⁹⁴ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7; Prema drugim podacima rođen je 1881. godine istog datuma: Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 195.

⁹⁵ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

sklopio brak sa Bugarkom Marom Genišev. Iz Bugarske se vratio u Crnu Goru krajem februara 1904. godine kada je primljen u crnogorsku vojsku, a 11. marta iste godine unaprijeđen je u čin poručnika crnogorske vojske, kada je i stupio na dužnost pomoćnika šefa Tehničkog odsjeka u Ministarstvu vojnom.⁹⁶ Od februara do jula 1906. godine vršio je dužnost zastupnika komandanta Gradske artiljerije na Cetinju. Školske 1905/1906. bio je predavač na Pješadijskoj vojnoj školi na Cetinju, na kojoj je držao časove iz predmeta Nauka o oružju. U ovom periodu obavljao je i dužnost komandira haubične baterije 1906. godine i zastupnika komandanta grupe opsadne baterije. Od 6. januara 1907. godine postavljen je za šefa Strojnog odsjeka Artiljerijskog odjeljenja u Ministarstvu vojnom.⁹⁷ U čin kapetana crnogorske vojske unaprijeđen je 5. januara 1907. godine. Iz političkih razloga juna 1907. godine otpušten je iz crnogorske vojske.⁹⁸ Nakon toga, odlazi u Sofiju, da bi ubrzo bio primljen u bugarsku vojsku kao oficir. U bugarskoj vojsci je od decembra 1907. godine do septembra 1912. godine bio komandir voda. U čin kapetana I klase bugarske vojske proizveden je 1910. godine.⁹⁹ U bugarskoj vojsci su ga zatekli ratovi 1912-18. godine u kojima je učestvovao kao oficir bugarske vojske na raznim artiljerijskim dužnostima. U periodu 1912-1913. godine bio je komandir baterije Sofijskog teškog puka.¹⁰⁰ U periodu od 1913. do 1915. godine u toku Drugog balkanskog rata i Prvog svjetskog rata službovao je kao komandir baterije u Četvrtom artiljerijskom puku. Potom je od 1915. godine do oktobra 1918. godine službovao na dužnostima u dopunskim

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Grupa autora, *Srpski biografski rečnik*, Novi Sad, str. 583.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto.

jedinicama u Sofiji prvo kao komandir baterije, a kasnije kao komandir diviziona.¹⁰¹ U čin major u bugarskoj vojsci unaprijeđen je 1917. godine. Pred kraj Prvog svjetskog rata u oktobra 1918. godine bio je komandant diviziona Prvog teškog puka. Na ovoj dužnosti ostao je do aprila 1919. godine. U čin potpukovnika u bugarskoj vojsci unaprijeđen je 1919. godine.¹⁰² Od aprila do septembra 1919. godine bio je na službi u Artiljerijskoj školi gađanja.¹⁰³

Nakon kraja Prvog svjetskog rata vratio se u novoformiranu Kraljevinu SHS, gdje je s obzirom da je učestvovao u redovima bugarske vojske obuhvaćen amnestijom i oktobra 1920. godine preveden u Vojsku Kraljevine SHS. Od 7. novembra 1920. do 21. marta 1921. godine bio je u štabu Prvog puka Tvrđavske artiljerije.¹⁰⁴ Od 21. marta 1921. do 1. novembra 1924. godine bio je komandant Prvog diviziona Prvog puka teške artiljerije. Od 1. novembra 1924. godine postavljen je za komandanta artiljerijskog puka Prve armijske oblasti. U čin pukovnika unaprijeđen 14. oktobra 1924. godine.¹⁰⁵ Niži kurs Artiljerijske škole gađanja završio je 1923. godine.¹⁰⁶ Od 27. aprila 1926. do 20. septembra 1928. godine bio je komandant 12. artiljerijskog puka. Od 20. septembra 1928. do 23. maja 1932. godine bio je komandant Devetog artiljerijskog puka. Viši tečaj Škole gađanja završio je 1929. godine.¹⁰⁷ Od 23. maja 1932. komandant 1. artiljerijskog puka, pa komandant artiljerije Dunavske divizijske oblasti. U čin artiljerijskog brigadnog generala unaprijeđen je 6.

101 Isto.

102 Isto.

103 Isto.

104 Bjelajac, Mile, n.d, str. 195.

105 Isto.

106 Isto.

107 Grupa autora, *Srpski biografski rečnik*, Novi Sad, str. 583

septembra 1934. godine.¹⁰⁸ Od 20. marta 1938. godine bio je komandant artiljerije u Štabu Prve Armijske oblasti. Penzionisan je po sopstvenoj molbi 23. oktobra 1940. godine.¹⁰⁹

U Aprilskom ratu 1941. godine ponovo je aktiviran i postavljen za načelnika artiljerije Prve Amije. Po slomu Jugoslavije 17. aprila 1941. godine uhapšen je i interniran u logor u Osnabriku u Njemačkoj, u kojem je ostao do oslobođenja 1945. godine. U logoru je pripadao jednoj manjoj grupi generala koja je bila naklonjena Narodnooslobodilačkom pokretu.¹¹⁰ Po oslobođenju iz logora vraća se u Jugoslaviju kada je zajedno sa još šest generala primljen u JNA kao general-major. U JNA je bio komandant Artiljerijske oficirske škole u periodu 1945-1946. godine, a od 1946. do 1947. godine komandant Vojnog učilišta zemaljske artiljerije JA.¹¹¹ Između ostalog odlikovan je Ordenom Danila I za nezavisnost V stepena (22. jula 1906), Zlatnom medaljom za revnost (23. oktobra 1906), Ordenom Belog orla IV stepena, dva bugarska odlikovanja itd. U službi nije kažnjavao, niti sudski ili disciplinski gonjen. Govorio je bugarski, koristio se ruskim, a čitao je francuski jezik.¹¹² Umro je u Beogradu 7. jula 1971. godine. Zasnovaio je

¹⁰⁸ Bjelajac, Mile, n.d, str. 195.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto, str. 72 i 111; Iako se u većem broju članaka navodi da general Lepetić nije potpisao „Nirnberšku izjavu“ od novembra 1941. godine, Mile Bjelajac na str. 111 citirane knjige komentariše da je netačno naknadno navođenje u poslijeratnoj literaturi da Vuko Lepetić nije potpisao izjavu. Smatralo da je ova primjedba Mila Bjelajca tačna. Bez obzira na navedeno, nesporno je opredjeljenje generala Lepetića Narodnooslobodilačkom pokretu što se potvrđuje njegovim angažmanom u JNA (prim. autora).

¹¹¹ Grupa autora, *Srpski biografski rečnik*, Novi Sad, str. 583.

¹¹² DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

brak sa Marom Geniševom (1884-1936) iz Trnova u Bugarskoj sa kojom je imao sina Mihaila, pomorskog oficira, i kćerku Jelenu udatu 1928. godine za poručnika Maksimilijana F. Makovica.¹¹³

**Ljubo Novaković
(1883-1943)**

Rođen je 12. jula 1883. godine u Novom selu u Bjelopavličima¹¹⁴ u porodici Radivoja Novakovića. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu. Od 2. februara 1900. godine služio je kao topovođa u artiljeriji Stajaće vojske, a kasnije i kao narednik crnogorske vojske.¹¹⁵ Artiljerijsku oficirsku školu je završio u Nikšiću 1907. godine. U čin potporučnika crnogorske vojske unaprijeđen je 29. juna 1907. godine. Učesnik je Balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata. U toku Prvog balkanskog rata kao poručnik bio je komandir baterije u drugoj bateriji, grupa gradske skadarske artiljerije. Nakon sloma crnogorske vojske 1916. godine austrougarske vlasti su ga internirale u logor Boldogason u Mađarskoj. Iz internacije se vratio krajem 1918. godine.

U Vojsku Kraljevine SHS primljen je aprila 1919. godine kao kapetan I klase.¹¹⁶ Od 1. januara 1921. godine službovao je u Štabu Graničnih trupa. Ostavku na državnu službu dao je 4. septembra 1921. godine kao artiljerijski major.¹¹⁷ Međutim, ubrzo je ponovo aktiviran i postavljen za upravnika Bosanskog ubojnog

¹¹³ Bjelajac, Mile, n.d, str. 195.

¹¹⁴ DACG, Ministarstvo vojno 54, Konduit liste oficira (službenički listovi) 1900–1912 sadrži listova 49, II–7.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 231.

¹¹⁷ Isto.

slagališta. Od 1. aprila 1924. godine bio je komandant Petog brdskog divizionu Moravske artiljerijske brigade. Od 20. novembra 1924. do 11. maja 1930. godine bio je komandant Petog divizionu Potiske artiljerijske brigade, zatim komandant Drugog divizionu 21. artiljerijskog puka. U čin pukovnika unaprijeđen je 11. aprila 1930. godine.¹¹⁸ Od 11. maja 1930. do 6. jula 1933. godine bio je referent artiljerije komande Dravske divizijske oblasti. Od 6. jula 1933. do 23. marta 1937. godine bio je komandant Prvog samostalnog artiljerijskog divizionu. Od 23. marta 1937. do 3. novembra 1938. godine bio je komandant 22. artiljerijskog puka. U čin brigadnog generala proizveden je 6. septembra 1939. godine.¹¹⁹ Od 3. novembra 1938. do 15. novembra 1939. godine bio je komandant artiljerije Zetske divizijske oblasti. Od 15. novembra 1939. do 10. jula 1940. godine bio je komandant artiljerije Bosanske divizijske oblasti, da bi 10. jula 1940. godine bio ponovo postavljen za komandanta artiljerije Zetske divizijske oblasti.

Učesnik je Aprilskog rata 1941. godine u štabu Treće armije i komandant Komskog odreda u sastavu Treće armije.¹²⁰ Sa ovim odredom dejstvovao je na teritoriji Albanije u oblasti Skadra. Kad je kapitulirala Jugoslavija, nastavio je sa svojim odredom borbu protiv italijanske vojske u periodu 17-25. aprila 1941. godine. Italijanske okupacione vlasti su ga ucijenile na 100.000 lira i označile ga kao neprijatelja. U Aprilskom ratu je ranjen kao komandant Valjevskog garnizona „Peti puk“. Nakon invazije na Jugoslaviju u aprila 1941. godine bio je zatočen u vojnoj bolnici u Valjevu u okupiranoj Srbiji. Uspio je da pobjegne krajem maja, a u junu je stigao na Ravnu goru,¹²¹ sjedište Jugoslavenske vojske u otadžbini pukovnika Dragoljuba Mihailovića. Mihailović i

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Adžić, Novak, *Borci za nezavisnu Crnu Goru*, knjiga I, IVPE, Cetinje, 2008, str. 642

njegovo rukovodstvu su ga hladno primili jer je bio sumnjiv zbog visokog čina, a i imali su određeno podozrenje prema njemu zbog mogućih ambicija da bi mogao doći na njegovo mjesto.¹²² Prema nekim podacima, Kraljevska Vlada iz Londona imala je u planu da ga postavi za rukovodioca nacionalnih snaga. Kada je došao u sukob sa pukovnikom Mihailovićem otišao je s Ravne gore i priključio se grupi Koste Pećanca.¹²³ Razmješten je u Šumadiju, kao komandant utvrdio je 18. septembra ciljeve i pozvao komandante i njihove odrede da 22. septembra stupe u akciju.¹²⁴ Na ovaj poziv se nije niko odazvao i on je 18. septembra 1941. godine napuštio Pećanca i njegove snage zbog njihove saradnje s Njemcima. Od tada vodi samostalno akciju na temeljima borbe protiv okupacionih snaga, a nakon rata izjašnjavanje na referendumu.¹²⁵ Pojavio se u istočnoj Bosni gdje su ga zarobili partizani u januaru 1942. godine i odveli u Foču koja je bila središte partizanskog pokreta u to vrijeme. Partizanima je ponudio saradnju. Posredovao je u pregovorima između partizana i četnika na Zelengori. Kasnije se susreo sa britanskim oficirom Terensom Atertonom koji je došao u partizanski štab u okviru misije „Hidra“. Imao je planove da osnuje sopstveni pokret otpora.¹²⁶ Nakon večere s Vladimirom Velebitom 15. aprila 1942. godine, Aterton i njegovi ljudi su u tajnosti napuštili Foču i povelili ga sa

¹²² Isto.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Tomasevich, Jozo, *Četnici u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1979, str. 124.

¹²⁵ Bjelajac, Mile, n.d, str. 231.

¹²⁶ General Ljubo Novaković je bio nezadovoljan položajem u Kraljevini Jugoslaviji jer je dugo potiskivan na sporedne dužnosti. Ipak izražavao je dobro raspoloženje i spremnost da, sa trupama kojima će komandovati u rodnoj Crnoj Gori i u sadejstvu s Hercegovcima, brani otačastvo, uvjeren da će se hiljade mladih, kao i njihovi preci u ranijim oslobodilačkim ratovima, odlučno oduprijeti agresiji sa skadarskog pravca, pa u ofanzivnoj operaciji „iz daha“ izbiti u Valonu. Prema sjednotenju Šušovića.

sobom. Kasnije je djelovao u Crnoj Gori, pošto je Petar Bačović izvijestio da se nalazio u bjelopavličkoj ravnici u drugoj polovini 1942. godine kada su ga zarobile četničke snage. Iz četničkog zarobljeništva, iz kuće popa Perišića¹²⁷ kod Bileće, oslobodio ga je njegov zet zelenaški pukovnik Dušan Vuković,¹²⁸ koji ga je doveo u Prediš, Bjelice, i pružio mu zaštitu od strane italijanskih i četničkih snaga. Italijanske okupacione vlasti ucijenile su njegovu glavu na 100.000 lira.¹²⁹ Prema svjedočenju Krsta Popovića u toku Drugog svjetskog rata pripadao je idejama Crnogorske federalističke stranke.¹³⁰ Ubijen je sa sinom kapetanom Jakšom u Crnoj Gori u noći između 7. i 8. septembra 1943. godine, kada se i saznalo za kapitulaciju Italije. Italijanske vlasti su u više navrata saslušavale Krsta Popovića u cilju otkrivanja njegovog položaja jer im je bilo poznato da je pod zaštitom njegovih jedinica.¹³¹

Između ostalog odlikovan je Srebrnom medaljom za revnost (knjaza Nikole od 23. aprila 1907), Ordenom Belog orla, Ordenom Jugoslovenske krune, Ordenom Sv. Save itd.

Prvi brak sklopio je u Kraljevini Crnoj Gori u kojem je imao sina Jakšu¹³², gardijskog kapetana, a drugi brak sklopio je 1921. godine sa Ružicom, kćerkom Koste Dražića učitelja u penziji iz Starog Bečēja.

¹²⁷ Radmilo Grdić je 14. decembra 1942. izvijestio Dobrosava Jevđevića da se general Ljubo Novaković nalazi kod popa Radojice Perišića, komandanta Golijske brigade, i da je u Bjelopavličima izdao letak u kome je za Dražu rekao da je petokolonaš, a Blažo Đukanović italijanski plaćenik (Arhiv VII, Ca, k. 159, reg. br. 50/2).

¹²⁸ Adžić, Novaak, *Borci za nezavisnu Crnu Goru*, knjiga I, IVPE, Cetinje, 2008, str. 642-643.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Isto, str. 641-642.

¹³¹ Isto.

¹³² Jakša Novaković učestvovao je u borbama 18. jula 1941. godine na Sozini sa partizanima (prim. autora).

Radosav Vuksanović
(1885-1941)

Rođen je 30. marta 1885. godine na Bioču kod Podgorice u porodici Milića Vuksanovića. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu. Kao stipendista knjaza Nikole Petrovića upućen je 1906. godine na školovanje u Rusiju. Završio je srednju vojnu kadetsku školu u Petrogradu, nakon čega je upisao vojnu akademiju. Završio je Mihajlovsku artiljerijsku akademiju 1911. godine kada je proizveden u čin potporučnika. Nakon školovanja vratio se u Crnu Goru i stupio crnogorsku vojsku. Ubrzo je unaprijeđen u poručnika crnogorske vojske. Kao poručnik bio je na dužnostima u Ministarstvu vojnom. Kao školovani oficir službovao je kao nastavnik u Nikolajevskom kadetskom korpusu i nastavnik u Oficirskoj školi na Cetinju. U crnogorskoj vojsci bio je na dužnostima komandira voda pa komandira baterije. U svojstvu vojnog delegata bio je član Komisije za razgraničenje Crne Gore i Austrougarske.

Učesnik je balkanskih ratova 1912-13. godine kao i Prvog svjetskog rata 1914-16. godine u sastavu crnogorske vojske.

Kao poručnik, bio je oficir-ordonans kralja Nikole Petrovića sa kojim je u januaru 1916. godine preko Italije otišao u Francusku. Tokom perioda 1916-1919. godine bio je član Kraljevske dvorske ađutanture kralja Nikole u emigraciji. U tom periodu proizveden je u čin kapetana, a zatim i komandira crnogorske vojske. Kao kapetan, a kasnije i komandir crnogorske vojske bio je ađutant kralja Nikole u periodu prije generala Anta Gvozdrenovića.¹³³ U Vladi Evgenija Popovića radio je u Ministarstvu vojnom kao ordonans-oficir. U periodu egzila crnogorskog Dvora i Vlade bio je aktivni član crnogorske političke emigracije, pisao je brošure koje su objavljivane na više jezika, među kojim i „Crna Gora u balkanskim i Prvom svjetskom ratu“, Pariz 1918, „Zavjera protiv

¹³³ Rastoder, Šerbo, *Crna Gora u egzilu*, knjiga I, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2004, str. 47 i 262.

Crne Gore“, Pariz 1919. U martu 1919. godine kada i ostali oficiri dao je ostavku na dužnosti.¹³⁴ Ubrzo je napuštio Francusku i vratio se u novoformiranu Kraljevinu SHS.

U Vojsku Kraljevine SHS primljen je 1921. godine u čin majora. Nakon prijema od 1921. do 1923. godine službovao je kao komandir Prve baterije Drugog divizionu u Savskoj artiljerijskoj brigadi. U čin potpukovnika unaprijeđen je 1925. godine,¹³⁵ a u čin pukovnika 6. septembra 1930. godine.¹³⁶ Od 15. oktobra 1932. godine postavljen je za komandanta 1. divizionu Savske artiljerijske brigade. Komandant 12. samostalnog artiljerijskog divizionu bio je do 1934. godine. Od 26. oktobra 1934. do 1937. godine bio je komandant 18. artiljerijskog puka. Od 23. marta 1937. do 3. novembra 1938. godine bio je komandant Prvog samostalnog artiljerijskog divizionu.¹³⁷ Za komandanta artiljerije Jadranske divizijske oblasti postavljen je 3. novembra 1938. godine. U čin artiljerijskog brigadnog generala proizveden je 1. decembra 1939. godine.¹³⁸ Trinaestojulski ustanak 1941. godine zatekao ga je u Crnoj Goru. Krajem jula 1941. godine plemenski zbor Kuća i Bratonožića izabrao ga je za vođu delegacije koja je ublaženo prenijela italijanskoj komandi odluku „da se ne daje otpor, za sada, u interesu naroda“. ¹³⁹ Između ostalog odlikovan je Ordenom Danila I za nezavisnost Crne Gore IV i V stepena, Zlatnom medaljom za hrabrost - Obilica medaljom (od strane kralja Nikole u emigraciji), Ordenom Belog orla V stepena, Ordenom Belog orla sa mačevima V stepena, Ordenom Jugoslovenske krune III i IV reda, Spomenicom 1914-18. godine. Umro je sredinom 1941. godine u rodnom mjestu.

¹³⁴ *Glas Crnogorca*, br. 66, 21. mart/3. april 1919, str. 1.

¹³⁵ Grupa autora, *Srpski biografski rečnik*, Novi Sad, str. 494.

¹³⁶ Bjelajac, Mile, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2004, str. 306.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ Grupa autora, *Srpski biografski rečnik*, str. 494.